

Laki Ildikó

Százhalombatta sikeressége a 21. század elején

Success of Százhalombatta in the 21st Century

Összefoglalás

Százhalombatta, a Budapesttől 27 km-re elhelyezkedő kis komfortos település a rendszerváltás után is képes volt megtartani hagyományos iparváros szerepét a szükség-szerű technikai újítások mellett. Az itt élő majdnem 20000 fős lakosság, bár számos társadalmi juttatásban, szociális támogatásban részesül, komoly dilemmát jelent a városnak, hiszen ezt folyamatossá, de legfőképpen fenntarthatóvá kell, hogy tegye. Az ezredforduló után a város új programjai és koncepciói a helyi társadalom megtartásában jelentős előrelépéseket hoztak, s ezzel párhuzamosan meghatározzák a társadalommal szemben támasztott igényeket, elvárásokat is.

Summary

Százhalombatta, a town 27 km south of Budapest has been able to preserve its industrial character with certain technological innovations. Its population of close to 20 000, and the town council must find the means to sustain the social and welfare benefits granted to them. Following the turn of the century, considerable progress was made in the retention rates of the local population and also articulated the expectations and requirements vis-à-vis the residents.

Százhalombatta városának jelentőségét, iparvárosi szerepét a 20. század második felében történt gazdasági-politikai változásoknak köszönheti. Az 1950-es években kialakított iparpolitika különös figyelmet fordított azon kezdeményezések felé, amelyek

LAKI ILDIKÓ kutató, MTA TK Szociológiai Intézet (laki.ildiko@tk.mta.hu).

Magyarország gazdaságának, ipari szerepvállalásának kedveztek, ellenben nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mindez egy ellentmondásos, kényszerű háttér múltjával együtt értelmezendő.

A település fejlődése 1960-ban kezdődött, amikor két ipari létesítmény – egy politikai döntés nyomán – a község határába települt. A város (1970-ben nyilvánították városi rangú településsé) az 1960-as évek második felétől rohamos ütemben fejlődik, sikeressége, innovatív törekvései a hagyományos iparvárosok sorából mára a korszerű városok közé emelte, meghagyva régmúltban szerzett szerepét, kiváltságait, legfőképpen iparvárosi jellegét.

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL AZ IPAROSÍTÁS KÜSZÖBÉIG

Százhalombatta területén, a kedvező földrajzi környezet miatt már az őskorban megtelepedtek az emberek. A paleolitikum embere nagy valószínűséggel az Óváros-Téglagyár (Földvár) környékét részesítette előnyben. Ez a terület évezredekken át lakott volt a bronz- és vaskorban egyaránt. A téglagyári telepet, a tell-telepet csak a középső bronzkorban alakították át földvárrá, melynek a nyomai a mai napig láthatóak. A bronzkorban négy kultúra lakói követték egymást, a Nagyrév-, a Vatyá-, a Halomsíros- és az urnamezős kultúrák képviselői. A vaskor korai szakaszához, a Hallstatt periódushoz kapcsolhatóak a Földvártól nyugati és délnyugati irányban egészen Érdig húzódó halomsírok, az ún. „százhalomok”. A város nevét részben erről kapta (százhalom). A honfoglalás idején a mai Százhalombatta – ahogy ezt Anonymus is említi – a fejedelmi szállásterülethez tartozott. A terület benépesedése a 10. és 11. századra tehető, a római tábor környékén alakult ki a középkori település, Báté falu. Az itt élők helyben talált kövekből, az egykori erődítmény anyagából építették fel templomukat. Az első okleveles említés Károly Róbert uralkodása idejéből, 1318-ból származik. A budai káptalan által kiállított iratban Tisza tárnokmester éti (Érd) birtokba iktatásához elrendelt határjáráskor e szomszédjának mondták a falut, s tettek említést a bátéi szigetéről a Dunán.¹ Báté a késő középkorban kettévált: Alsó- és Felsőbátéra. Az 1549. évi török adószedői összeírás szerint a budai szandzsák, budai nahijéjéhez tartozó falu haszonélvezője volt. 1695 és 1722 között Százhalom és a hozzá tartozó Batta puszták mint lakatlan területek jelentek meg a térképen, melynek benépesítése csak az 1690-es években kezdődött meg. Elsőként szerb telepések érkeztek, akik a török által még megszállt Szerbiából menekültek ide. Levéltári adatok szerint 1710-es években már 17 család lakott ezen a területen.

A 17. század végén sokan jutottak földhöz a környéken élők közül, köszönhetően azoknak a kedvezményeknek, melyek segítették a letelepedőket (adómentesség, jó minőségű földek). 1710–1720-ban nagy számban érkeztek a Felvidék magyar és szlovák területeiről, de tömeges letelepedés csak a 18. század folyamán indult meg, melynek eredményeként az 1784 és 1787 közötti időszakban végzett, II. József kezdeményezte népszámláláskor 493 fő jegyezte lakhelyeként a települést.

A kiegyezés után a falu dinamikus fejlődésnek indult, 1863-ban a települést már

882 fő választotta lakhelyül, akik között szerbeket, tótokat és magyarokat egyaránt találunk. A lakosság fő megélhetési forrása ekkor a mezőgazdaság és a halászat volt. Ipari munkalehetőséget az 1895 és 1898 között az óbudai székhelyű Bhon-Drasse cég által épített téglagyár jelentett. A téglagyár területén található egyéb épületek, mint pl. a kultúrház és a gangos lakóház is ezekből a téglákból épült. A téglagyár melletti kikötő lehetővé tette, hogy Magyarország déli városaiba uszályokon keresztül juttassák el a téglákat. A gyárat a gazdasági világválság kezdetén, 1929-ben leállították, és csak 1937-ben indították újra.² Az 1940-es években 200 főt foglalkoztatott. A gyárat 1950. november 1-jén államosították, és a Dél-budai Téglaiipari Nemzeti Vállalat részévé vált. Az iparosítás negatívan hatott a gyárra, először 1963-ban a Budai Téglaiipari Vállalat körébe sorolták, majd az 1960-as évekbeli városfejlesztési stratégiának köszönhető szakember-elvándorlás miatt a gyár szakmai munkája fokozatosan romlott. Végül 1990-ben a gyár termelését felfüggesztették, és azóta szüneteltetik.

1903-ban a falu neve Battáról Százhalombattára módosult (bár egyes források szerint 1898 óta hívják így a települést), az akkori képviselő-testület elutasítása ellenére. Ők a Dunabatta, Árpádbatta, Budabatta, Magyarbatta elnevezéseket támogatták, melyeket végül az országos bizottság nem támogatott. Az 1930-as évek végén dr. Matta Árpád és András József földbirtokosok parcellázásaikkal szerettek volna Százhalombattán egy fürdővárosi részt létrehozni. Tervük szerint a Duna-parti területeken fekvő Árpád-fürdőváros és András-Dunatelep hétkilométeres strandjával a magyar lídót valószínűleg megvalósították volna meg. Az elképzelések megvalósításához a dunatelepi részen telkeket árusítottak, az árajánlatban pedig kiemelték a főváros közelségét, a jó közlekedést, a családi házas otthon lehetőségét, a kedvezőbb megélhetési feltételeket, valamint a tisztviselők részére adható 10%-os kedvezményt. A parcellázást már 1934-ben megkezdték. Az erre irányuló propagandát úgy is fokozták, hogy Budapestről hétféleken személyhajózáratokat indítottak Százhalombattára, és bemutatóra hozták a leendő telektulajdonosakat. A parcellázással párhuzamosan megindult az üdülőtellek értékesítése is, az 1934–1939-es években mintegy 1200 üdülőtelleket adott el a takarékpénztár, zömében budapesti tisztviselőknek.³ Megjegyzendő: település ekkor közigazgatási szempontból a Fejér megyei Váli, majd Adony községhez tartozott, s csak 1949 után került a Pest megyei Budai járásba, majd 1970 után pedig városi rangú, Pest megyei településsé vált.

VÁLTOZÁSOK ÉVEI – AZ IPARVÁROSSÁ VÁLÁS IDŐSZAKA ÉS A VÁROSFEJLESZTÉS ÚTJAI

Az ország növekvő villamosenergia-szükségletének kielégítésére az illetékes kormányzati szervek már az 1950-es évek közepén úgy határoztak, hogy széntüzelésű hőerőművet építenek Százhalombattán. Az 1950-es évek végén a KGST által alkalmazni kezdett ár- és elszámolási rendszer a szénhidrogénbázison termelhető villamos energiát jóval kedvezőbbnek tüntette fel, melynek eredményeként, a szénhidrogénprogram keretében, a Szovjetunióból csővezetéken szállított nyersolajra alapozva olajfinomítók és olajüzemű erőművek felépítését tervezték. A kormány 1958-ban jelölte ki egy hőerő-

mű és egy kőolaj-finomító építését a település határába. 1960-ban a Dunai Kőolajipari Vállalat (DKV) és a Dunamenti Hőerőmű Vállalat (DHV) együttes beruházásával párhuzamosan Százhalombattán megkezdődött a városiasodási és városodási folyamat.

A Dunai Kőolajipari Vállalatot (DKV-t) a Nehézipari Minisztérium 846/1960. számú határozatával, 1960. október 1-jei hatállyal alapították meg. Az 1961-ben jóváhagyott beruházási program egy – több lépcsőben megépítendő – 3 millió tonna/év kapacitású, 14 termelőüzemből és az azok működéséhez szükséges energiaellátó, illetve segédüzemekből álló vertikális finomító 1968 végéig történő létesítését jelölte ki Százhalombattán. Az alapító határozat szerint a DKV létrehozásának elsődleges célja a népgazdaság és a lakosság kőolajtermékekkel való ellátása, fő feladata a Barátság I. kőolajvezetéken érkező szovjet import kőolaj motorhajtóanyaggá, fűtőolajjá és kenőolajjá történő feldolgozása volt.⁴

1968-ban kezdődött meg a DKV II. ütem építése. Ebben a fázisban alapvetően olyan üzemekkel bővült a finomító, amelyek az I. ütem létesítményei közül hiányoztak. Az időközben felülvizsgált várható felhasználói igényekre való tekintettel a finomító tervezett kőolaj-feldolgozási kapacitása 9 millió tonnára nőtt. 1972-ben készült el a 3 millió tonna kapacitású AV-3 desztilláló üzem, amelynek biztonságos alapanyag-ellátását a Barátság II. kőolajvezeték megépítése tette lehetővé. A következő évben a Magyarországon felhasznált kőolaj-feldolgozási termékeknek már a kétharmadát a százhalombattai finomító biztosította. Az AV-3 üzem kapacitása hamarosan 20%-kal bővült, 1976-ra pedig felépült a negyedik desztillációs egység is, az 1,5 millió tonna/év kapacitású A-4. Az 1970-es évek végére – az A-4 üzem intenzifikálását követően – a finomító kőolaj-desztillációs kapacitása elérte az évi 10 millió tonnát.⁵

Az ipartelepítéssel párhuzamosan az 1960-as évek elején az állam által finanszírozott lakásépítés is megkezdődött Százhalombattán. Az 1959–1960-as években állami erőből mindössze évente 10 gyári lakás és 8-10 családi ház készült. A két nagy ipari üzem munkaerő-szükségletének biztosítása azonban szükségessé tette a lakásépítési program beindítását. A település régi városrésze (ófalu) mellett fokozatosan kiépült a több családnak egyszerre biztos életteret nyújtó lakótelepek csoportja, 1962 és 1964 között elkészültek a készenléti lakótelep épületei. A lakások mellett – a szocialista beruházásokra jellemző komplex intézményi háttérként – 16 tantermes iskola (Damjanich úti iskola), egy 100 és egy 50 gyermek befogadására alkalmas óvoda, egy 20 és egy 60 személyes bölcsőde, körzeti orvosi rendelő és gyógyszertár, a mentőállomás és szolgáltatóház is épült. A lakosság vásárlási igényének kielégítésére pedig létrejött az első ABC, ruházati üzlet, valamint a különböző vendéglátó-ipari egységek. A lakóépületek és intézmények mellett pedig a települési infrastrukturális viszonyok is gyorsan javultak, a vezetékes vízhálózat, a központi fűtési rendszer a várossá válás időszakában a lakótelepek esetében teljes körűen, a többi városrész esetében pedig kétharmad részben valósult meg. A lakosság számaránya rohamosan növekedett, a 60-as évek küszöbén itt élő 2134 főről a 80-as évekre hatszorosára (13303) emelkedett. Az iparvállalatok megtelepedése és munkahelyteremtő képessége következtében évről évre nőtt a két vállalatnál elhelyezkedők száma, elsősorban a betelepült lakosok köréből, így a 80-as évekre a DHV esetében elérte a 6000 főt, a DKV esetében pedig 9-10 000 főt tett

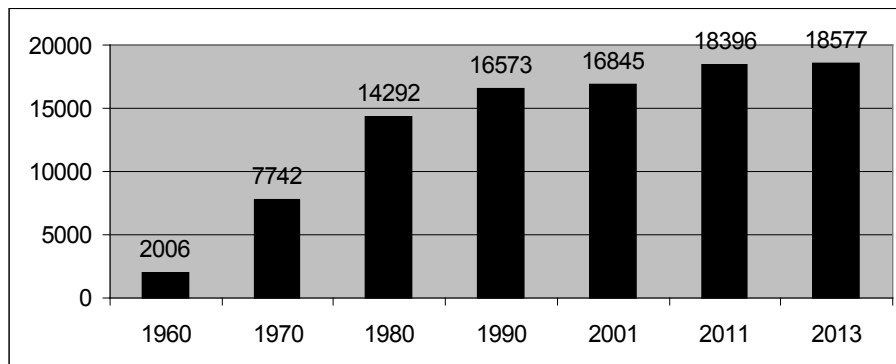
ki. A lakosság összetételében dominánsan a szakmunkát végzők jelentek meg. A város neuralgikus pontja az értelmiségi osztály városi létben való megjelenése, aktív közreműködése. Százhalombatta valójában mindig küzdött a helyi értelmiségi réteg kialakításáért és megtartásáért. A településépítés kezdeti szakaszában mindez az ország különböző részeiből történő letelepedéssel volt megoldott, az 1980-as évekre viszont a város kitermelte saját értelmiségi rétegét, mely leginkább a műszaki értelmiségiekből, illetve a közigazgatásban dolgozókból állt.

1970-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a 6/1970. sz. határozatában Százhalombattát várossá nyilvánította. 1970. április 1-jétől a település a Városi Tanács létrehozásával megindíthatta fejlesztéseit, városodási és városiasodási folyamatait. Az új közintézmények közül kiemelkedett az 1966-ban megépített 1. sz. Általános Iskola, 1973-ban felépült az Eötvös Loránd Általános Iskola, majd 1978-ban az Arany János Általános Iskola és – a későbbiekben ezzel kiegészített – Nyolcosztályos Gimnázium épülete. 1977-ben átadták a Szakorvosi Intézetet is, amelyet az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején a város vezetése felújított, ezzel is erősítve a város lakosságmegtartó szerepét. Jelentős beruházásnak számított az 1982-ben átadott Sportcsarnok, valamint a később hozzá épített városi strand. Az 1985-ben átadott Barátság Művelődési Központ és Városi Könyvtár a DKV területén működő Beruházások Művelődési Háza jogutódjaként kezdte meg működését. A kultúra iránti igény kielégítésére szolgáltak emellett a klubok, kiemelkedő szerepet kapott az Ófalusi Óvárosi Ifjúsági Klub, a szerb kultúra és értékek megőrzésére létrehozott Délszláv Klub, valamint a lakótelepen működő Hága László Ifjúsági Klub. 1971-ben lelkes amatőrökből alakult meg a Matrica Múzeumbaráti Kör, 1974-ben létrejött a Városi Ifjúsági Klub, 1976-ban a Spektrum Vita Klub, 1987-ben a Matrica Múzeum, s vele párhuzamosan a Széchenyi Ferenc Szakközépiskola. Egyértelműen látható, hogy a város 1960 és 1990 között tartós fejlődési ívet tudhatott magáénak. A rendszerváltást követően ez a fejlődés továbbra is pozitív irányba haladt, köszönhetően a két iparvállalat és az általuk működtetett helyi vállalkozásoknak, a helyben élőknek és a helyi politikában részt vevőknek.

SZÁZHALOMBATTA TÁRSADALMI ÉS DEMOGRÁFIAI HELYZETE NAPJAINKBAN. A VÁROS NÉPESSÉGSZÁMÁNAK ALAKULÁSA

Az 1949. évi népszámlálás 1522 főt regisztrált a településen, majd a DHV és a DKV megépülésével és az ipari szektor fejlődésével nagyarányú munkaerő-kereslet jelentkezett. Ez nagyszámú beköltözést elindítva, dinamikusan növelte a népességszámot.⁶ A legnagyobb arányú növekedés 1960 és 1970 között volt tapasztalható, ekkor csaknem megnégyszereződött a város lakosság száma. 1980 és 1990 között, a város teljes kiépülésével és a lakótelepi lakások építésének befejezésével a lakosság számarányában nagymérvű változás nem következett be. A rendszerváltást követően pedig inkább átrendeződés, mintsem a csökkenő népességszám jellemzi a várost. Mindez a társadalmi-gazdasági viszonyok átalakulásával és stabilizálódásával, az előregedéssel, a kiköltözések számának növekedésével, valamint az országos demográfiai helyzet egyéb változásaival volt magyarázható.

1. ábra: A népességszám alakulása 1960 és 2013 között

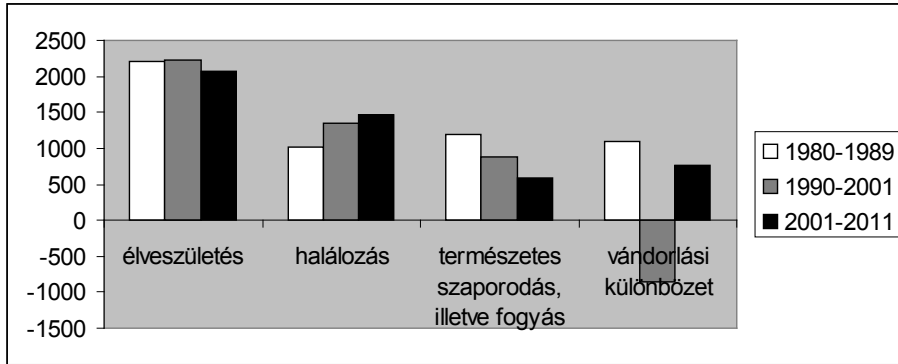

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001., 2011.; Magyarország helységnévtára, 2013.

Az ezredforduló népesedési viszonyait erőteljesen befolyásolták a térségben lejátszódó szuburbanizációs folyamatok, Budapest és térségének területi szintű átalakulása. A fővárosból történő kiköltözések, illetve Pest megye átalakuló településhálózata Százhalombatta esetében további kedvező helyzetet teremtett. Százhalombattán 2001-től is népességnövekedés tapasztalható, amely a magyarországi és elsősorban a városi népesedési tendenciával szemben kedvező eredmény, ráadásul annak jelenlegi oka is egyedülálló. Az ugyanis kevéssé a térséget érintő fővárosi szuburbanizációnak köszönhető: vagyis a népességszám alakulásában a bevándorlások számának nem volt döntő jelentősége az elmúlt években, annak ellenére sem, hogy a város az agglomeráció kiváló geopolitikai és közlekedés földrajzi pontjában helyezkedik el. A népesség növekedése két oknak tulajdonítható; egyfelől az 1960–1970-es során városba betelepültek gyermekei most léptek gyermekvállalási korba, másfelől a közvetlen környékről történő beköltözés egyre népszerűbbé vált.

A népességszámot alakító tényezők között az élve születések és halálozások arányát, valamint a be- és kiköltözők vándorlási egyenlegét érdemes részletesebben is elemezni annak érdekében, hogy a fent jelzett sajátos tendenciákat értelmezhetővé váljanak. Százhalombattán az élve születések száma mind a három vizsgált időszakban meghaladta a halálozásokét, amely a természetes népesedés pozitív tendenciáját eredményezte. Az el- és odavándorlások alakulása negatívnak tekinthető, rendként megállapítható, hogy 1990 óta az oda- és elvándorlások, valamint az élve születések és halálozások száma, illetve egyenlegük is egyaránt csökken, amely a tényleges népességszám lassú csökkenését eredményezi. Itt különösen fontos kiemelni az 1990 és 2001 közötti időszak vándorlási különbözetére vonatkozó kiemelkedő negatív tendenciát.

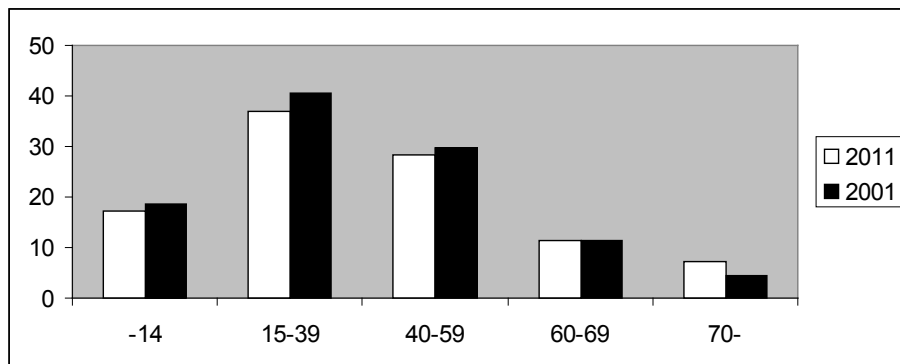
2. ábra: Népeségszám alakulása 1980 és 2011 között

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001, 2011.

A 2. ábra mutatóiból a város tényleges szaporodásának mértéke is megállapítható, Magyarországon ez az érték 1980 óta negatív, vagyis tartós népességfogyásról beszélhetünk. Százhalombattán az 1990-es évek elején, döntően a nagyarányú elvándorlások következményeként tényleges népességfogyás volt tapasztalható. Majd a migráció, valamint a születések-halálozások számának váltakozó dinamikája miatt a tényleges szaporodás pozitívvá vált, de ingadozó értékekkel. Ez a születések várható csökkenése és a halálozások várható növekedése miatt – amely az országos tendenciáknak egyre jobban megfelelő városi trend függvénye – további népességfogyást eredményezhet abban az esetben, ha tartós vándorlási többlet nem egyenlíti ki. Utóbbit több olyan tényező is befolyásolja, amelyekre egy kedvező – pl. a beköltözéseket, a telekalakításokat, a lakásépítéseket támogató – várospolitikai jelentékeny hatással lehet. Főként egy olyan térségben jelentős ez, mint amilyenben Százhalombatta is elhelyezkedik, ahol komoly lehetőségei vannak a környező nagyváros (Budapest) dekoncentrációs folyamataiból való profitálásnak. (Szirmai, 2006) Százhalombattán a népesség korcsoportok szerinti megoszlása némileg eltér az országos, a megyei és az ország városai átlagától. A magyarországi és a Pest megyei értékekhez viszonyítva a városban hasonló a fiatal, fiatal felnőttek aránya, míg a városi átlaghoz képest valamivel magasabb. Hasonlóan magas a 40–59 évesek aránya is a településen, melyről biztosan állítható, hogy a városfejlesztés utolsó időszakában betelepülők csoportját foglalja magában, ez egyértelműen kedvező gazdasági kilátásokat jelez az aktív korúak munkába állási, foglalkoztatási lehetőségeinek a szempontjából, ellenben – ahogy ezt a foglalkoztatással összefüggő kutatás is mutatta – az idősebb korosztály veszélyeztetettsége leginkább a speciális (olajipari, a település nagyvállalataihoz kapcsolódó) tudása miatt következhet, következett be. A megyei, valamint országos értékhez képest ugyanakkor alacsonyabb számban vannak jelen a 60–69 és 70 és a feletti korosztályba tartozók.

3. ábra: A népesség korcsoportonkénti megoszlása 2001 és 2011 között

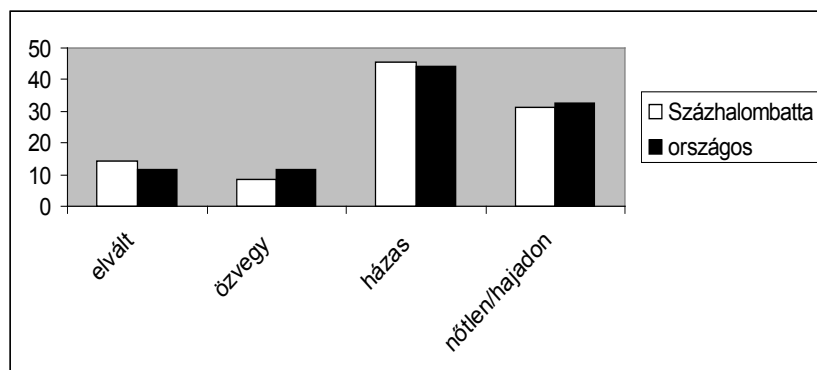
Forrás: KSH Népszámlálás, 2001, 2011.

A korszerkezet jelenleg kedvező struktúrája ellenére a növekvő számú aktív korúak mellett az időskorúak – ezzel együtt az eltartottak – száma folyamatosan emelkedik, emellett a város jóléti politikájának köszönhetően magas az inaktívok, de valamilyen juttatásból élők száma, amely a város szociálpolitikája számára már kihívást jelent. Továbbá nagyobb figyelmet kell szentelni a fiatal korosztályok megtartására. A város erre irányuló politikája az elmúlt években kiemelt hangsúlyt kapott, megélhetési, szórakozási, kulturális és egyéb lehetőségek széles skálájának aktivizálásával. A korszerkezet várható változásainak alakulását jelzi az ifjúsági és öregedési index elemzése. Az ifjúsági index azt jelzi, hogy mennyi 30 éven aluli jut a 30 éven felüli népességre: a városi átlag ez esetben 53, vagyis száz 30 éven felüli lakosra 53 fiatal jut, amely 1 százalékponttal kedvezőbb az országosnál. Az öregedési index azt mutatja meg, hogy milyen az időskorúak relatív aránya a fiatalokhoz mérten, hogy milyen mértékű a település társadalmának előregedése. Ez Százhalombattán, hasonlóan az országos adathoz, 1,16, vagyis 100 fiatalra átlagosan 116 idős lakos jut a városban, de az 50–59 év közöttiek nagyarányú jelenléte a korstruktúrában még tovább rontja majd ezt az értéket. Megjegyzendő, hogy 2001-ben 100 fiatalra 70 idős lakos jutott, mely 0,7-es értékű öregedési indexet jelentett. Az országban már minden negyedik lakos 60 év feletti, Százhalombattán 2011-ben a lakosság 18,6%-a volt időskorú, amely már egyáltalán nem kedvezőbb az országos városi átlagnál. A 2011-es népszámlálás idején Százhalombattán a lakosság 47,45%-a férfi, 52,55%-a nő volt, mely csak néhány százalékban tér el a 2001.évi, illetve az azt megelőző évektől.

A 15 éves és annál idősebb népesség családi állapota hasonló képet mutat, mint az országos adatok. A 2001-es népszámlálás idején a 6447 fő 15 évesnél idősebb férfi 31%-a volt nőtlen, míg a 7080 fő 15 évesnél idősebb nő 23%-a volt hajadon. Ezzel szemben csak a férfiak 54, míg a nők 49%-a élt házastársi kapcsolatban. Élettársi kötelék a férfiak 7,8%-át, a nők 3%-át kapcsolták össze, továbbá az özvegyek aránya 2,4% és 11,8% volt. A férfiak 9%-a, a nők 13,8%-a élt elváltan. A 2011-es népszámlálás idején ez a számadat némileg módosult, így a 7065 fő 15 évesnél idősebb férfi 36,8%-a volt nőtlen,

míg a 8002 fő 15 évnél idősebb nő 26,6%-a volt hajadon. Tovább csökkent a házasságban élők aránya is: a férfiak esetében 48,3%, a nők esetében 43% élt házastársi kapcsolatban. Ez a férfiak esetében 5,7%-os csökkenést, a nők esetében 6%-os csökkentést jelent az előző népszámláláshoz képest. Élettársi kapcsolatban a vizsgált időszakban a férfiak 5,88%-a élt, és szinte majdnem ugyanilyen arányú, 5,83% a nők élettársi kapcsolatainak száma. A nők tekintetében hasonlóan magas az elváltak számaránya: amíg a nők 9%-a vált el, a férfiaknak csak 5,4%-a. Ezek az adatok arra engednek következtetni a szociális szféra szempontjából, hogy a család mint közösség és összetartó erő szerepe csökkent – az elmúlt évek változási tendenciáit is figyelembe véve –, helyette az egyéb együttélési és az önálló életviteli formák aránya nőtt meg, különösen a nők körében. Ez a tendencia nem helyi specifikum, viszont felhívja a figyelmet arra, hogy egy jóléti város, mint Százhalombatta, sem mentes a társadalmi változásoktól, annak ellenére, hogy a városban a családok támogatási rendszerére helyeződik a hangsúly.

4. ábra: A 15 éves és annál idősebb népesség családi állapota országos és helyi szinten 2011-ben

Forrás: KSH Népszámlálás, 2011.

A LAKOSSÁG KÉPZETTSÉGI VISZONYAI

Százhalombattán az 1990-es évektől kezdődően négy általános iskola, melyből egy intézmény a továbbiakban még gimnáziumi oktatást is biztosít, egy középiskola, valamint két önkormányzati óvoda működik. A kihasználtság minden intézmény esetében 95%-osnak tekinthető. A helyben élőknek minden lehetősége adott, hogy alapfokú és középszintű oktatásban részesüljön. Mindemellett jelen vannak azok a kulturális és integrált sport–kultúra–szabadidő vonatkozásában működő intézmények is, amelyek az intézményen kívüli nevelésben, szabadidő eltöltésben játszanak erőteljes szerepet. A városban a 2001-es népszámlálás idején a 10 évesnél idősebb népesség 0,2%-a nem végezte el az általános iskola első évfolyamát sem, amely kedvezőbb az országos értéknél (0,7%, 25 fő). A 15 évesnél idősebbek 96%-a végezte el az általános iskola 8 évfolyamát (országosan 89%), míg a 18 évesnél idősebbek 47%-a legalább középiskolát végzett és érettségivel rendelkezik, amely igen jelentősen – mintegy 10 száza-

lékponttal – átlag feletti. A 25 éven felüliek 13,7%-a volt diplomás 2001-ben, amely szintén kedvezőbb érték az országos átlagnál (12,6%). A férfiak iskolázottsági mutatói a középiskolai végzettségek kivételével kedvezőbbek, mint a nőké, amely igazodik az országos trendekhez. A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a 7 éves és idősebb népesség 0,9%-a nem végezte el az általános iskola első évfolyamát sem, az 1–7 évfolyamot 9,5%, a 8 osztályt pedig 19,5% végezte el. Ez az országos átlaghoz képest nem jelent pozitívabb eredményt. A város lakosságának közel 1/5-e (18,9%) rendelkezik középfokú érettségi nélküli szakmai oklevéllel, illetve a lakosság 1/3-a (35,2%) rendelkezik érettségivel, az országos adattól eltérően 5,2%-val magasabb a települések élő érettségizettek száma. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők számaránya pedig 15,8%-ot tesz ki, ez némileg alatta marad az országos átlagnak (17%). A város iskolázottsági mutatói azt is ismertetik, hogy a város miként volt képes kiépíteni helyi értelmiségi rétegét, mennyire domináns a város különböző területein a magasan iskolázott réteg. Százhalombatta helyi társadalmát az 1960-as évektől fokozatosan épült ki. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a felszabadulás előtt és azt követően a munkások száma az összlakosság 15%-át tette ki, 10% értelmiségi és az 5% egyéb alkalmazott mellett a dolgozó parasztság aránya 70% körül volt. 1975-re a dolgozó parasztság száma mintegy 15%-ra csökkent, míg a munkások száma 70%-ra emelkedett. Az értelmiségi és egyéb foglalkozásúak aránya 15%-ra volt tehető. Kezdetben az alacsony számú helyi értelmiségi lakosság legfőképpen műszaki végzettségű, a két iparvállalathoz kapcsolódó betelepülőkből tevődött össze. Erőteljesebb csoportot a speciális szakmai tudást igénylő szakmunkások és technikusok alkották – hasonlóan a többi újonnan létrejött iparvároshoz. A helyi társadalom tehát egy erőteljesen homogenizálódó ipari-műszaki értelmiségiekre és munkásokra épülő városképet mutatott, mely az ezredforduló küszöbén szinte változatlan maradt. A rendszerváltást követően, az elmúlt közel huszonöt évben a város értelmiségi szerkezete, részben a műszaki beállítottságúak, részben a humán értelmiségnek köszönhetően némileg átrendeződött, ez inkább a csoportok közötti átrendeződést jelentett, mintsem a korábbi műszaki értelmiségiek városból való „eltűnését”.

A VÁROS KULTURÁLIS ÉLETE

Százhalombatta modern kori urbanizálódása magában foglalja azokat az intézményi fejlesztéseket, amelyek az 1990-es évek után jellemzik a várost. A város történelme egyértelműen azt mutatja, a település és képviselői számára alapvető társadalomkialakító és megtartó erőt jelent a helyi kulturális intézményi háló. A város működésében – az 1960-as évektől kezdődően – az oktatási és kulturális intézmények kiemelt feladattal rendelkeznek, hiszen az óvoda- és iskolahálózattal a fiatal nemzedék nevelését vállalja magára a város, a középkortatással a szakmai utánpótlást, a kulturális intézményekkel pedig a munkán és iskolán kívüli művelődés lehetőségeit, az egyéni és csoportos kulturálódási lehetőségek körét. A közösségi élmény alakításához a városban is megjelentek a térségi kulturális programok, így a Summerfest, Szent Iván éjszakája vagy a Battai Napok.

A város vezetése különös figyelmet fordít a helyi lakosság ellátására és kiszolgálására. Az elmúlt években célirányos fejlesztési pontokat határozott meg intézményi szinten, mely a városban élők megtartására, helyben maradásának erősítésére szolgált. Ilyen kezdeményezésnek tekinthető a Forrás Néptáncgyűttes (intézménnyé válásának elősegítése, oktatási intézmény mellérendelése), a városközpont kulturális negyedé alakítása, a sportközpont és egyéb sporttal összefüggő intézmények létrehozása. Kulturális területen dolgozó intézmények és szervezetek részvételével 2010-ben Kulturális Konzorcium alakult Százhalombattán, melynek fő célja a kulturális értékekhez való általános hozzáférés sokszínű módszereinek alkalmazásával minél szélesebb rétegek, csoportok bevonása, igényeik felkeltése és kielégítése. Mindez együtt jár a városi öszszetartozás erősítésével, a város kulturális turisztikájának fejlesztésével és a Százhalombattáról kialakult kép minél kedvezőbbé alakításával. A konzorcium alapítói úgy vélik, mindannyiunk érdeke az, hogy Százhalombatta a város határain belül és azon túl is jól artikulált, egyedi, mindenkitől különböző, könnyen megkülönböztethető arculattal, ún. branddel rendelkezzen. Ez pedig csak úgy érhető el, ha azok az intézmények, amelyek közvetlen közönségkapcsolattal rendelkeznek (városon innen és túl), tevékenységüket összehangolják, együtt tervezzék, a feladatokat és a munkát megosszák, vagyis rövid, közép- és hosszú távú stratégiát dolgozzanak ki. Ennek a stratégiának az a célja, hogy a város eredményeket érjen el, térségi hatósugara, jelentősége legyen, és szakmai tekintéllyel rendelkezzen a közművelődés, a kultúra, a kulturális és szabadidőturizmus, a lokálpatriotizmus terén. A konzorciumot a város régi és új kulturális intézményei hozták létre – a Barátság Kulturális Központ, a Hamvas Béla Városi Könyvtár, a Hotel Training, Korshak Kft., a Magyarok Öröksége Alapítvány, a Matrica Múzeum, a Városi Szabadidő Központ, a Halom TV, Százhalombattai Hírtükör és a Rádió6.⁷

A kulturális identitás megteremtésének legkorábbi intézménye a Matrica Múzeum és a Régészeti Park. A településnek nevet adó 2700 éves „százhalomok” között – 5 hektár területen – a bronzkorból, vaskorból származó házak, kemencék, melléképületek hiteles rekonstrukciói épülnek. Az ásatásokon feltárt épületek maradványai – cölöplyukak, faldarabok, padlók, tűzhelyek, leszakadt tetőgerendák – alapján régészek, építészek, mesteremberek építik újra a Százhalombattán és vonzáskörében előkerült házakat, melléképületeket.⁸ A város régmúltját felvonultató, helytörténeti gyűjteményként működő Matrica Múzeum 1987-ben jött létre a város történetének bemutatására. A múzeumhoz kapcsolódva, a városhatár északi részén, az egykori Hallstatt halomsírmező szélén található az európai hírű Régészeti Park, Magyarország első őskori szabadtéri múzeuma.

A város alapvető kulturális intézménye, a Barátság Kulturális Központ 1985-ben épült, az intézmény elődje az 1968-ban létrehozott DKV *Beruházások Művelődési Háza volt, mely az új főtéri művelődési ház megépítésével felszámolódott*. Az intézmény három nagy alkotóközösséget működtet; kórus, énekkar, előadó- és mozgásművészeti csoport. Elsőként 1973-ban a Liszt Ferenc Vegyeskar alakult meg, az 1980-as évek végén a Chorus Matricanus Női Kar, majd az 1990-es évek közepén pedig a Nyugdíjas Népdalkör, valamint a Szászszorszép Városi Gyermekkórus. Az ezredfordulót követően a Canticum Novum Kamarakórus énekelte magát a művelődési ház keretei közé. Az intézmény-

vezetés részéről fontos szempontot jelentett azoknak a közösségeknek, civileknek a befogadása, s egyúttal támogatása, akik egyesületként, alkotó csoportokként szerény anyagiakkal rendelkeztek, viszont a közösségi együttműködést nélkülözhetetlennek tartották.

A Hamvas Béla Városi Könyvtár modernkori története 1985-ben kezdődött, amikor a Barátság Művelődési Központtal együtt átadták a városi könyvtárat. A könyvtár gondolata azonban sokkal korábbi időpontra tehető, ugyan még nem valódi nagy könyvtár létrehozásáról volt szó, csupán egy egyesület keretében „működő” könyvgyűjteményről. Napjainkban a könyvtár nemcsak a városi művelődés és a közösségi élet centrumává vált, de nagymértékben hozzájárul a közösségi élet formálásához, a korszerű művelődési formák elterjedéséhez, az igényes szórakoztatáshoz.⁹

A kulturális kezdeményezések körében kiemelt szerepű Summerfest Nemzetközi Folklorfesztivál a városban és további három településen 1994-től jelen lévő térségi kezdeményezés. Az évek múlásával érezhetővé vált a településnek a kultúra e műfaja felé fordulása. A helyi, iparra épülő társadalom egyre aktívabban kezdett érdeklődni a népi kultúra iránt, fellazítva az addigi iparra épülő értékeket, közösségi szellemiséget. „Egy település hétköznapijaihoz hozzátartoznak a művelődés ünnepnapjai, a színházi estek, hangversenyek vagy képzőművészeti kiállítások. Az együvé tartozás legnagyobb találkozóit azok a nagyrendezvények, amikor szinte az egész város személyesen részt vesz egy-egy közös cél megvalósításában. Ilyenkor nem csupán az eseményt érezzük magunkénak, hanem átéljük battaiságunkat.”¹⁰

ÖSSZEGRZÉS

Százhalombattán az ezredfordulót követően számos beruházás indult, elsősorban a városépítéssel aktivizálódó megtartó erő tartalommal. A városfejlesztés legfőbb tartalmi elemei a város esetében is a sikeresség és az innováció. A sikeresség gazdasági szerkezetéről már a korábbiakban volt szó, ennek eredményeként láthatóvá vált a város esetében, hogy az Enyedi György által megfogalmazott európai modell szerinti elképzelés valóban csak elképzelés és lehetőség marad. Enyedi a sikeres város vonatkozásában egy másik mutatót is javasol, az innovációs képességek városi meglétére vonatkozóan. A sikeres városban erős az innovációs képesség. A sikeres város is szakadatlanul rákényszerül gazdasági szerkezetének megújítására, ugyanakkor készen kell állnia az innováció befogadására is. Ehhez nélkülözhetetlen a kutatás-fejlesztés jelenléte, az új technológiák bevezetése.¹¹

Régóta felvetődő kérdés a város nagyfokú és aktív beruházásaira vonatkozó döntések és azok végrehajtásának oka, valós vagy vélt eredménye. Az elmúlt 25 évben a város beruházásai a látvány jegyében valósultak meg. A mindenkori városvezetés két fogalmat, valamint a hozzájuk kapcsolódó tartalmakat élesen elkülönítette egymástól, s a várospolitikájában sem hagyta figyelmen kívül.

A mindenkori városvezetés feladata, hogy az adottságoknak és lehetőségeknek megfelelő, az érdekeltek lehető legszélesebb konszenzusán alapuló politikát valósítson meg a kitűzött célok elérése érdekében, ezáltal hozzájárulva a település folya-

matos fejlődéséhez. Százhalombatta esetében az adottságok és a lehetőségek, illetve ezeknek megfelelően kialakított városi politika hosszú távon is kedvező együttállása eredményezheti a város – országos átlaghoz viszonyítva – vonzó fejlődési útját és eredményeit.¹² A dinamikusság vitathatatlan, azonban megjelennek a különböző akadályozó tényezők.

Az épített környezet alakítása csak egy eszköze a városfejlesztési törekvéseknek, még ha az egyik legerőteljesebb eszköze is. A térszerkezetbe való beavatkozás a városfejlesztés céljait tekintve túl kell, hogy mutasson a műszaki megoldásokon, és a társadalmi viszonyok hosszú távú, kedvező és tervezett irányba történő alakítását kell hogy célozza.

A városépítés és a városfejlesztés Százhalombatta esetében szorosan a várossal összefüggő fejlesztéseket foglalja magába, a közvetlen környezetére gyakorol hatást figyelmen kívül hagyva. Ez a negatív irányú hatás azonban nem feltétlenül a város politikai zártságának köszönhető, a viszonyrendszerek kiépítésében számos más tényező is szerepet játszik. A legfőbb okként a város földrajzi-területi elhelyezkedésének kérdése emelhető ki. A fővárostól 27 km-es távolság egyértelműen a budapesti dominanciát erősíti, továbbá ehhez csatlakozik a város foglalkoztatási piacba és az oktatási intézményekbe történő kapcsolódása (megemlítendő 2006-ban a lakosság 8% ingázott naponta Budapestre), a települések a térségben szinte egymásra épülnek, a mindennapokban igénybe vehető szolgáltatások egymással megosztva történnek. Százhalombatta mindebben vákuumként van jelen, a várost a környező települések nem vagy csak nagyon minimális szinten használják, a használók egyértelműen maguk a helyi lakosok. A város helyzetét térségi, területi szinten tovább nehezíti hogy 40 km-es körzetében a főváros mellett két további iparváros, köztük egy megyei jogú város található. Dunaújváros és Székesfehérvár térségi húzóereje területszervezési szinten sem elhanyagolandó, hiszen a két város igen aktív ipari potenciálja a tágabb agglomerációnak. Tehát az a feltevés, hogy a város aktív hatást gyakorol a közvetett és közvetlen térségére, megcáfolható, hacsak nem a mindennapi ingázás vagy egyéb kapcsolódási pontok oldaláról vizsgáljuk. A vákuumszerepből adódóan a fejlődési vonala belső, a település helyi szintű kezdeményezései felé fordul, melyet a 2014 tavaszán elfogadott 2014 és 2020 közötti időszakot átölelő Integrált Területfejlesztési Stratégia céljainak meghatározásával és megvalósításával feloldani látszik. A stratégia tizenkilenc beavatkozási ponton keresztül gondolja át a városfejlesztés, városi folyamatokba való beavatkozást. Egyfelől a gazdasági szintű beavatkozási területek aktívabbá tételével, a 2014 és 2020 közötti időszak egyik gazdaságfejlesztési pontja az iparterületek bővítését segítő ingatlanfejlesztések, ez a város területének növekedésén túl a különböző szolgáltatáskorszerűsítést is magában foglalja.

A város gazdaságfejlesztésének másik szegmensét a magánérős, a települési nagyvállalatok és a kis- és középvállalatok által megvalósított munkahelyteremtő és munkahelymegtartó fejlesztések alkotják. A város ipari versenyképességének megőrzése érdekében ösztönözni kell az ágazaton belüli technológiai korszerűsítést, másrészt a fenntartható városfejlesztés alapfeltétele a jövőben a környezettudatos iparfejlesztés.¹³ Százhalombattán kiépült, fejlett infrastruktúra jellemzi a humán szolgáltatások

valamennyi területét, ezért a hangsúlyt a szolgáltatások színvonalának, minőségének továbbfejlesztésére kell helyezni, a szükségletekhez igazodó szempontok figyelembevétele mellett. A fejlődéshez elengedhetetlen az egészséges városi társadalom, ezért a terület fejlesztésében a preventív tevékenység bevezetésének van kiemelt szerepe. A jövőben megvalósuló tevékenységek között szerepel még a lakóövezetek (lásd korábban a település területi egységénél) fejlesztése, egy magas életminőséget kínáló város megteremtésének alapfeltétele, egy olyan városé, amely esztétikus, komfortos, és erős közösségi kohézióval rendelkezik. A város hosszú távú fenntarthatósága a lakóterületek fejlesztésébe történő beavatkozással valósítható meg. Százhalombatta esetében mindez három terület mentén koncentrálódik: a szegregációval veszélyeztetett területek fejlesztése, a lakótelepek rehabilitációja és a kertvárosok fejlesztése. A lakótelepek megújítása komplex városrehabilitációs programokkal érhető el, öt pont mentén; lakófunkciók fejlesztése, a lakótelepek közösségi, társadalmi és szociális regenerációja, környezeti regeneráció, fizikai környezetének javítása és a lakossági szolgáltatások minőségi fejlesztése. A kertvárosi övezetben a fizikai és a környezeti regenerációra helyeződik a hangsúly. Ugyanakkor itt megjelenik a lakófunkciók bővítésének lehetősége is, azzal nem számolva, hogy a lakótelepekről történő elvándorlás a lakótelepeken milyen területi-társadalmi viszonyrendszereket hoz létre.

Az Integrált Városfejlesztési Stratégia lényeges eleme a reprezentatív környezet megteremtése, amelyben olyan vonzó, esztétikus, hangulatos városi környezet kialakítására helyeződik a hangsúly, ahol érzékelhető a hely szelleme, elsősorban autentikus települési atmoszférának a megteremtésével generálva. Ehhez a kulturális örökség revitalizációjának ösztönzésére és a hozzá kapcsolódó identitásformálásra, valamint a természeti környezet megőrzésére és az ökotudatosság erősítésére van szükség. A helyi identitástudat erősödése mindebben alapvető eszköz, s úgy tűnik, a társadalmi versenyképesség javulása a város esetében pozitív irányba mutat.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

- Krizsán László: *Száz év Százhalombatta múltjából 1849–1945*. Hamvas Béla Könyvtár, Százhalombatta, 2006.
- Krizsán László: *Százhalom százados krónikája*. Hamvas Béla Könyvtár, Százhalombatta, 2001. 310 p.
- Laki Ildikó: *A szocialista iparvárosok különböző formái. Százhalombatta az iparvárosok sorában*. In: URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv. Szerk.: Baráth Katalin, Beluszky Pál, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2009.
- Laki Ildikó: *Százhalombatta a fenntarthatóság jegyében. Városok az ipar szolgálatában*. Pallas Páholy Kulturális és Kiadói Kft., Budapest, 2008.
- Százhalombatta város turisztikai marketing stratégiája 2014* (Önkormányzati dokumentum).
- Százhalombatta Integrált Fejlesztési Stratégiája 2014* (Önkormányzati belső dokumentum).
- Százhalombatta Város Önkormányzatának Gazdasági Programja 2003–2007*.
- Szírmay Viktória: *Közép-európai városok az átmenetben*. Szociológiai Szemle, 1996/3–4.

JEGYZETEK

- ¹ (Dél-Buda környéki kistérség, 2003).
- ² Rumi Imre: Városépítészeti önkormányzatban. Százhalombatta a XX. század végén. Modulus–R Bt., Százhalombatta, 1998.
- ³ (Ujhelyi, 1981) Ujhelyi József: *Százhalombatta község rövid története*. Fénymásolt kézirat, 1973.
- ⁴ Forrás: www.mol.hu/hu/vallalati_ugyfeleknek/finomitas_kereskedelem/finomitas
- ⁵ Forrás: www.olajmuzeum.hu/uploads/File/zala_olaj_beszed_vegleges.pdf
- ⁶ Szirmai Viktória: *Százhalombatta város szociális térképe*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Város- és Környezetszociológiai Műhely, Budapest, 2006.
- ⁷ www.battanet.hu/kulturalis-konzorcium (Letöltés: 2014. május 12.).
- ⁸ www.matricamuzeum.hu/regeszetiparktortenet (Letöltés: 2013. január 23.).
- ⁹ www.hbvk.hu/webtown/konyvtartortenet (Letöltés: 2012. november 23.).
- ¹⁰ Rumi, i. m.
- ¹¹ Enyedi György: *A sikeres város*. Tér és Társadalom, 1998/4., 1–7. o. tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/446/891 (Letöltés: 2014. május 15.).
- ¹² Kubinszki Balázs–Laki Ildikó: *A hűség városának térbeli, társadalmi mutatói*. Kézirat, 2013.
- ¹³ *Százhalombatta Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2009*. <http://www.terport.hu/telepulesrendezes-fejleszt/fejlesztési-dokumentumok/szazhalombatta> (Letöltés: 2014. március 27.)